

УДК 343.131.5 : 343.121

Оверчук С. В.*адвокат, кандидат юридичних наук,**(Навчально-науковий інститут права ім. І. Малиновського**Національного університету «Острозька академія»)*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВИБОРУ ЗАХИСНИКА У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Наріжним каменем права на юридичну допомогу є право на вільний вибір захисника своїх інтересів. Це право відображає низка міжнародних актів, зокрема: стаття 14 (3) (d) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, стаття 18 (3) (d) Міжнародної конвенції про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей, стаття 7 (1) (c) Африканської хартії прав людини і народів, стаття 8 (2) (d) Американської конвенції про права людини, стаття 16 (3) Арабської хартії прав людини, стаття 6 (3) (c) Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Принцип 1 Основних принципів, що стосуються ролі юристів, розділ N (2) (a) та (d) Принципів, що стосуються справедливого розгляду в Африці, стаття 67 (1) (d) Статуту Міжнародного кримінального суду, стаття 20 (4) (d) Статуту Трибуналу по Руанді, стаття 21 (4) (d) Статуту Трибуналу по Югославії. Проте, це важливе право особи на захист адвокатом за власним вибором може бути предметом обмежень на рівні законодавства окремих держав, що вимагає визначення меж такої практики.

© Оверчук С. В., 2016

© Національний університет «Острозька академія», 2016

-
- Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

Наукові дослідження судової практика Європейського суду з прав людини та права на юридичну допомогу репрезентовано в чисельних працях європейських науковців, серед яких чимало українських, зокрема, А. Бущенко, Д. Гудима, О. Дроздов, В. Касько, В. Попелюшко, П. Рабінович, Т. Фулей, С. Шевчук, О. Яновська та інші.

Метою роботи є дослідження судових прецедентів ЄСПЛ щодо обмеження права особи на вибір захисника у розумінні Статті 6 § 3 (с) Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі Конвенція), а також законодавства країн Європи. Для досягнення мети дослідження поставлені наступні завдання: проаналізувати рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), законодавчу практику врегулювання умов надання юридичної допомоги в країнах Європи, а також виявити універсальні критерії обмеження права на вільний вибір свого захисника та прогалини правового врегулювання цього питання в Україні.

Відповідно до ст. 59 Конституції України кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Закріплене в законодавстві України право на вибір захисника зумовлено сталою, на думку Є.Ю. Бови, в цій частині демократичною традицією минулого. Водночас наявність цього демократичного інституту обумовлена міжнародними зобов'язаннями України. Відповідно до «Основних положень про роль адвокатів», прийнятих VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам у серпні 1990 р., обов'язком урядів є забезпечення можливості кожному бути поінформованим компетентною владою про право отримати допомогу адвоката за його вибором при арешті, затриманні й ув'язненні або обвинуваченні у скоєнні злочину (ст. 5) [1, с.13].

Згідно Статті 6 § 3 (с) Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожна людина, обвинувачена у вчиненні

▪ Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

кримінального злочину має право використовувати правову допомогу захисника на свій власний вибір. Європейські та національні стандарти є досить неоднозначними у вирішенні цього питання. Так, згідно пункту 5 Резолюції (78) 8 Комітету міністрів Ради Європи про юридичну допомогу та консультації особа, якій надано допомогу, має бути, за можливості, вільною у виборі кваліфікованого захисника. Крім того, юридична допомога завжди повинна здійснюватися особою, яка має право практикувати в якості адвоката у відповідності з юридичними нормами даної держави, як у випадках, коли система юридичної допомоги передбачає участь захисника, так і у випадках, коли: а) сторони повинні бути представлені такою особою в судовому органі даної держави відповідно до закону цієї держави; б) орган, правомочний розглядати прохання про надання юридичної допомоги, констатує, що послуги адвоката необхідні з огляду до конкретних обставин справи, що розглядається [2].

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїх рішеннях розглядає право вибору адвоката як неабсолютне, тобто як таке що може зазнавати обмежень з метою належного відправлення справедливого правосуддя. На думку Д. Гудими особливості реалізації права на правову допомогу у кримінальному провадженні значно залежать від змісту передбаченого законодавством порядку його здійснення. Європейський суд з прав людини залишає державі широкі межі розсуду у цій сфері, зводячи свій вплив, здебільшого, до оцінки того, наскільки надані державою гарантії вказаного права відповідають вимогам справедливого судового розгляду [3, с.40]. Аналіз рішень ЄСПЛ дозволяє встановити випадки та умови обмеження конвенційного права особи обирати адвоката на свій власний розсуд.

Страсбурзький суд у низці рішень обґрунтовує застосування обмежень права вибору захисника, перш за все, при наданні безоплатної

▪ Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

правової допомоги. У цьому випадку основним критерієм є інтерес правосуддя. Так у справі «*Круасан проти Німеччини*» ЄСПЛ відзначив, що уникнення пауз або перерв відповідає інтересам правосуддя і цілком може виправдати призначення адвоката всупереч побажанням обвинуваченого (ECtHR 25 September 1992, *Croissant v. Germany*, No. 13611/88, para. 28). У цьому ж рішенні Суд наголошує, що стаття 6 п. 3 (с) Конвенції визнає право будь-якого обвинуваченого на допомогу захисника на свій вибір. Проте, і, незважаючи на значення довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, не слід надавати цьому праву абсолютний характер. Воно неминуче піддається певним обмеженням в питанні безоплатної юридичної допомоги, коли судам належить право вирішувати, чи вимагають інтереси правосуддя надання обвинуваченому захисника, призначеного безкоштовно. Призначаючи такого адвоката, національні суди повинні, безумовно, враховувати побажання обвинуваченого. Однак вони можуть це обійти, якщо існують достатні підстави вважати, що інтереси правосуддя цього вимагають (ECtHR 25 September 1992, *Croissant v. Germany*, No. 13611/88, para. 29).

Цієї ж позиції Європейський суд дотримався у справі «*Рамон Франкеса Фрейшас проти Іспанії*» (ECtHR 21 November 2000, *Ramón Franquesa Freixas v. Spain*, Dec., No. 53590/99) в якій заявник вважав що було порушено його конвенційне право на захист у кримінальному провадженні адвокатом, який практикує у трудовому праві. Суд нагадав що відповідно з незмінною судовою практикою стаття 6 п. 3 (с) Конвенції не гарантує право вибору захисника, який буде призначений судом, а також не гарантує право бути проконсультуватися щодо вибору захисника, призначеного безкоштовно. Крім того у справі «*Лагерблом проти Швеції*» ЄСПЛ зазначив, що Стаття 6 § 3 (с) не може тлумачитися як

▪ Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

гарантія права на заміну призначеного державою адвоката (ЕСtHR 14 January 2003, Lagerblom v. Sweden, No. 26891/95, para. 55).

Законодавство європейських держав має свої особливості у вирішенні цього питання при наданні безоплатної юридичної допомоги. У Литві, хоча ч. 5 ст. 18 Закону «Про гарантовану державою правову допомогу» вимагає, щоби при призначенні адвоката в порядку БПД Служба враховувала пропозиції одержувача такої допомоги щодо особи призначуваного адвоката, на практиці таке бажання виконується лише у випадках, коли участь захисника у провадженні не є обов'язковою за законом [4, с. 227]. В Болгарії, наприклад, обмеження права вибору адвоката було запроваджене в 2010 р. Поправка до закону передбачила можливість призначення захисника в порядку безоплатної правової допомоги навіть у випадках, коли обвинувачений сам уклав угоду із адвокатом, але цей адвокат без об'єктивних причин не з'явився на судовому слуханні [4, с. 135-136].

В Україні існують додаткові проблеми в контексті застосування положень ст. 53 КПК України щодо залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії. Підозрюваний, обвинувачений не має можливості вплинути на вибір захисника який залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом. На практиці це іноді призводить до того, що сторона обвинувачення «усуває» обраного підозрюваним, обвинуваченим захисника і вводить в процес «свого» адвоката.

В контексті проблеми «адвокатської монополії» в Україні актуалізується питання обмеження права особи на вибір захисника або представника на власний розсуд, яке частково було висвітлено у прецедентній практиці Європейського суду. Стосовно права особи обирати захисника на свій розсуд, ЄСПЛ вважає, що держави мають право, не порушуючи вимог Статті 6 Конвенції, засновувати спеціалізовані

▪ Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

адвокатські об'єднання або обмежувати кількість адвокатів, наділених правом виступати в певних судах.

Так, метою скарг заявників у справі *«Мефтах та інші проти Франції»* є, перш за все, оскарження монопольного права членів колегії адвокатів при Державній Раді Франції та Касаційному суді Франції - монополії, наявність якої влада Франції вважає виправданою особливостями відповідного судочинства. Європейський суд зазначив, що існуюча у Франції система надає сторонам процесу вибір: вдаватися до допомоги членів колегії адвокатів при Державній Раді Франції та Касаційному суді Франції чи ні. На думку Європейського суду, такий вибір, безсумнівно, є достатнім для того, щоб виправдати розбіжності в процедурі судочинства, оскільки то, чи буде скаржник представлений адвокатом чи ні, залежить не від автоматичного правила, яке застосовується, а від вибору самого заявника скарги.

Отже, Європейський суд на підставі аналізу справи *«Мефтах та інші проти Франції»* дійшов висновку, що особливий характер судочинства в Касаційному суді Франції може виправдовувати наділення особливої категорії адвокатів монопольним правом усно виступати в суді і що таке обмеження не позбавляє заявників обґрунтованої можливості представляти свої справи за умов, які не ставлять їх в істотно несприятливе становище (ECtHR 26 July 2002, *Meftah and others v. France*, No. 32911/96, 35237/97 and 34595/97, para. 45-48).

Вибір захисника, в залежності від його кваліфікації, професійних знань в галузі права, також враховується ЄСПЛ при встановленні порушень статті 6 Конвенції. Так у своєму рішенні в справі *«Майзіт проти Росії»* Європейський суд визнав за доречне не надання дозволу матері й сестрі заявника бути його захисником, оскільки вони не будучи професіоналами, не зможуть забезпечити ефективний захист заявника

▪ Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

відповідно до професіональних вимог. На думку ЄСПЛ обмеження, установлене на вибір заявником свого представника, зводилося до відмови в участі у процесі його матері й сестри на зазначених вище підставах. Заявник міг вибрати будь-якого адвоката для представлення своїх інтересів, але, мабуть, нічого для цього не зробив. Обставини справи не свідчать про те, що захист заявника тут поставлено в невігідне становище, або про якісь інші ознаки несправедливості судового розгляду (*ECtHR 20 January 2005, Mayzit v. Russia, No. 63378/00, para. 68, 70*).

В Україні не затихає дискурс щодо питання допуску в якості захисників фахівців в галузі права, родичів, інших осіб. Цю проблему ЄСПЛ висвітлив у справі «Шабельник проти України», зазначивши у своєму рішенні: «Щодо скарги заявника на відмову національних судів дозволити його матері бути його додатковим (законним) представником під час судового провадження у справі Суд нагадує, що передбачене цим положенням право на юридичного представника, вибраного на власний розсуд, не має абсолютного характеру. Законодавча вимога наявності у захисника юридичної освіти не є порушенням згаданого вище положення. Далі Суд зазначає, що на момент подання клопотання, про яке йдеться, заявника представляв адвокат і що надалі цей адвокат протягом усього судового розгляду представляв його інтереси. У матеріалах справи немає жодних свідчень того, що заявник не міг вільно вибрати собі іншого захисника з відповідною кваліфікацією. Можливість бути представленим родичами, передбачена кримінально-процесуальним законодавством, є додатковою до права на захист і не може підлягати захисту гарантіями пункту 3(с) статті 6 Конвенції» (*ECtHR 19 February 2009, Shabelnik v. Ukraine, No. 16404/03, para. 39*). Керуючись такою позицією Суд відхилив скаргу заявника на відмову в дозволі його матері виступати його представником.

▪ Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

Проблема залучення в Україні в якості захисника виключно юриста який має свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю також стала предметом розгляду Страсбурзького суду. Так, у справі «*Загородній проти України*» Суд зазначає, що особа, проти якої висунуті кримінальні обвинувачення, яка не бажає захищатись особисто, повинна бути в змозі скористатись юридичною допомогою за власним вибором (див. рішення від 16 квітня 2009 року у справі «*Ханжевачкі проти Хорватії*» (*Hanzevadki v. Croatia*), заява № 17182/07, п. 21, з подальшими посиланнями). Проте це останнє право також не може вважатись абсолютним і таким чином, національні суди можуть не прийняти вибір особи, коли існують відповідні та достатні підстави вважати, що того вимагають інтереси правосуддя. Більш того, законодавча вимога щодо наявності у захисника юридичної освіти не є порушенням вищезазначеного положення (див. рішення від 19 лютого 2009 року у справі «*Шабельник проти України*», заява № 16404/03, п. 39). У цій справі право заявника на вільний вибір свого захисника було обмежене, оскільки захисник за його вибором був юристом, але не мав свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. На думку Суду, таке обмеження права на вільний вибір захисника само по собі не порушує питання за п.п. «с» п. 3 ст. 6 Конвенції, оскільки певна юридична кваліфікація може вимагатись для забезпечення ефективного захисту особи (див. рішення від 20 січня 2005 року у справі «*Майзіт проти Росії*», заява № 63378/00, п. 68) та безперешкодного функціонування системи правосуддя (див. рішення у справі «*Мефтах та інші проти Франції*», заяви №№ 32911/96, 35237/97 та 34595/97, п. 45, ECHR 2002-VII). Однак, як стверджував заявник, вже у листопаді 2000 року таке обмеження було визнано неконституційним і відповідне національне законодавство мало бути приведене у відповідність з рішенням Конституційного Суду. Суд зазначає, що національні органи не стверджували, що виправданням для

▪ Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

такого обмеження права заявника на вибір захисника були інтереси правосуддя. Суд вважає, що, навіть якщо припустити, що обмеження, як стверджував Уряд, було наслідком незавершеності процесу приведення кримінально-процесуального законодавства у відповідність з рішенням Конституційного Суду, така ситуація тривалої невизначеності відповідних положень національного законодавства залишається. Раніше Суд уже зазначав, що втручання у конвенційні права не може вважатись законним тільки через відсутність будь-якого законодавчого положення, якому воно може суперечити. Само по собі втручання повинно мати достатнє підґрунтя у національному законодавстві, щоб запобігти свавіллю. На думку Суду, залишаючи питання обмеження права на вільний вибір захисника невирішеним протягом тривалого часу, державні органи створили ситуацію, що є несумісною з принципом юридичної визначеності, закріпленим Конвенцією, та який є одним з основних елементів верховенства права. Отже, право заявника на вільний вибір захисника було обмежено у спосіб, що є несумісним з вимогами пунктів 1 та 3 статті 6 Конвенції. Таким чином, мало місце порушення цих положень (ECtHR 24 November 2011, Zagorodniy v. Ukraine, No. 27004/06, para. 52-56).

Конституційні зміни, впровадження нового Кримінального процесуального кодексу формально «вирішили» в Україні проблему вибору захисника. Однак, положення ст. 59 Конституції, згідно якого кожен є вільним у виборі захисника своїх прав, не втратило чинності і має вищу юридичну силу. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Г.І. (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року, N 13-рп/2000 не скасовано, а отже може застосовуватися і зараз в процесі реформи кримінальної юстиції та юридичній практиці. У цьому рішенні

-
- Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

Конституційний суд вирішив, що Положення частини першої статті 59 Конституції України про те, що «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав», треба розуміти як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного при захисті від обвинувачення та особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги вибрати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. [5].

В країнах Європи питання визначення кола осіб, які виконують функцію захисту у кримінальному провадженні, вирішується по різному. Так, наприклад, згідно § 138 КПК Федеративної Республіки Німеччини в якості захисника можуть бути обрані адвокати, а також викладачі юриспруденції в німецьких вищих навчальних закладах відповідно до Рамкового закону про вищі навчальні заклади, які мають кваліфікацію для заняття посади судді. Інші особи можуть бути обрані лише при затвердженні судом [6, с. 217]. У Франції захисник обирається і призначається тільки з числа адвокатів, які перебувають в адвокатській корпорації, або з числа повірених, допущених до виступів у трибуналі, в місці якого засідає суд присяжних. Як виняток голова суду може дозволити обвинуваченому взяти собі захисником когось із родичів (статті 272-275 КПК) [7, с. 555]. Специфікою обмеження у виборі захисника в Англії є те що правову допомогу в кримінальному процесі здійснюють соліситори та баристери які мають різний статус.

Питання множинності захисників, яке пов'язано з обмеженням вибору кількості адвокатів, розглянуто ЕСПЛ у справі *«Енсслін, Баадер і Распе проти Федеративної Республіки Німеччини»*. Суд встановив, що стаття 6 п. 3 (с) Конвенції не гарантує права на необмежену кількість захисників, вибраних на свій розсуд. Мета цього положення полягає в забезпеченні

▪ Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

реальної можливості обом сторонам у справі представити свої доводи через надання обвинуваченим, у разі потреби, допомоги незалежного професійного юриста. Отож, обмежуючи трьома кількістю захисників, яких обвинувачений може вибирати на власний розсуд, до того ж це – що є своєрідною рисою, притаманною німецькій процесуальній системі – не перешкоджає суду призначити *ex officio* свого адвоката захисту, органи влади Федеративної Республіки Німеччини не порушили права, гарантованого цим положенням (ECtHR 08.07.1978, *Ensslin, Baader and Raspe v Federal Republic of Germany*), 7572/76, 7586/76 і 7587/76, para. 19). Власну позицію щодо кількості призначених адвокатів та врахування думки обвинуваченого ЄСПЛ висловив також у п. 27 вищезгаданого рішення у справі «Круасан проти Німеччини».

Отже, Страсбурзький суд не вважає порушенням Конвенції встановлення законодавчих обмежень щодо вибору кількості адвокатів для здійснення захисту. Відповідно, встановлене ч. 3 ст. 46 КПК України правило, згідно якого одночасно брати участь у судовому розгляді можуть не більше п'яти захисників обвинуваченого, не суперечить європейським стандартам. Відзначимо, що обмеження кількості адвокатів в Україні стосується тільки стадій судового розгляду і не поширюється на інші. Таким чином, наприклад, під час досудового провадження особа може мати необмежену кількість захисників.

Національне законодавство країн Європи може передбачати і окремі додаткові підстави обмеження вибору захисника, зокрема, за ознакою територіальної юрисдикції або громадянства. Так особі може бути дозволено обирати собі захисника поміж адвокатів які мають громадянство цієї країни або прикріплені до певного суду. В Грузії, наприклад, стара версія КПК передбачала участь іноземного адвоката лише з дозволу міністра юстиції. Нинішній КПК не передбачає такої можливості взагалі.

▪ Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

Якщо особа може покрити відповідні витрати, вона вільна вибрати собі адвоката зі списку членів Грузинської асоціації правників. Якщо правова допомога надається на безоплатній основі, адвоката підбирає Служба безоплатної правової допомоги [4, с. 176]. В Україні підозрюваний, обвинувачений може обрати собі тільки того адвоката іноземної держави, який набув права на заняття адвокатською діяльністю в порядку передбаченому статтею 59 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

У Франції Декретом від 22 березня 1979 р. внесено зміни до Декрету 1972 р. в частині надання правових послуг євроадвокатами, але залишено засаду територіальності при наданні правових послуг. Декрет містив таку норму: «Щоби мати можливість виступати представником сторони або вчиняти процесуальні дії, євроадвокат в цивільній справі мусить в загальних судах удатися за допомогою до адвоката, внесеного до списку адвокатів цього суду, або у разі участі в апеляційному суді по допомогу адвоката при апеляційному суді, де їх участь є обов'язковою. Відносно інших органів судочинства, органів державної влади, мусить він співпрацювати з адвокатом, занесеним до списку адвокатів французької палати (ст. 126 Декрету)». Європейська Комісія оскаржила це положення Декрету до Європейського Суду з прав людини, і щодо Франції було винесено обвинувальний вирок. Суд в мотивувальній частині вироку вказав, що перед органами правосуддя, де представництво не є обов'язковим, євроадвокат може брати участь сам, без допомоги французького адвоката, і перед загальними й апеляційними судами, за винятком випадків «співпрацювання» із французьким адвокатом. Декретом від 27 листопада 1991 р. головні положення цього вироку знайшли своє відбиття в законі. Стаття 99 Декрету передбачає, що особи з держав ЄС, які у своїх державах займаються адвокатською діяльністю, можуть клопотати

▪ Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

про внесення їх до списку адвокатів у Франції і не мусять проходити нормальної процедури: спеціальної професійної підготовки до виконання діяльності адвоката [7, с. 492-493].

Інститут відводу захисника також обмежує залучення конкретного захисника. Так, наприклад, в Англії поліція може перешкодити участі в кримінальній справі конкретного адвоката, якщо стосовно нього з'являться підстави припускати, що він буде впливати на свідків або фальсифікувати докази. При цьому підозрюваному надається право запросити для свого захисту іншого адвоката. Таке обмеження стосується не стільки права на захист, скільки права на вільний вибір адвоката [8, с. 101]. В Болгарії право на адвоката за власним вибором також не є абсолютним, навіть якщо його послуги сплачуються на засадах приватної угоди межі цього права визначаються, передовсім, задля захисту інтересів обвинуваченого. Найнятий адвокат має взяти самовідвід або бути замінений за ініціативою слідчого органу, прокурору або судді, якщо він раніше був задіяний у справі в іншій якості, через що виникає підозра стосовно його конфлікту інтересів щодо інтересів обвинуваченого [4, с. 135].

Таким чином, право особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення, на вільний вибір захисника відповідно до статті 6 Конвенції не є абсолютним і може бути обмежено національним законодавством. Європейський суд не вважає встановлення обмежень на вибір захисника порушенням конвенційного права особи у наступних випадках: надання безоплатної правової допомоги; невідповідність кваліфікації захисника, що впливає на його здатність надати професійну, ефективну допомогу; встановлення монопольного статусу адвокатів (їх об'єднань) в окремих видах проваджень або окремих судах; визначення максимальної кількості захисників. Проте побажання обвинуваченого (підозрюваного) мають враховуватися при призначенні захисника.

▪ Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

Гарантією встановлення між ними довірчих відносин є вибір обвинуваченим того адвоката, який, на його думку, є найбільш компетентним і якому він зможе довіритися.

Відповідно до ст. 6 Конвенції та рішень ЄСПЛ доцільно внести до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» та КПК України зміни, які б дозволили суб'єкту права на безоплатну вторинну правову допомогу обирати адвоката включеного до Єдиного реєстру адвокатів України. Функція держави має обмежуватися лише координацією надання такої допомоги із збереженням гарантій адвокатської діяльності. У разі відсутності волевиявлення підозрюваного, обвинуваченого йому призначається адвокат в загальному порядку. Такий підхід дозволить нівелювати існуючу практику призначення «потрібних» захисників, суттєво економить бюджетні кошти та значно підвищить ефективність системи правозахисту в Україні.

Перспектива подальшого дослідження даної проблеми вбачається в розробці окремих питань щодо права на юридичну допомогу, зокрема, яка надається безоплатно, а також права на безперешкодну комунікацію адвоката та клієнта, права на захист на різних стадіях провадження.

Список використаних джерел

1. Бова. Є.Ю. Організація безоплатної правової допомоги в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Є.Ю. Бова. – К., 2009. – 21 с.

2. Про юридичну допомогу та консультації: Резолюції Комітету міністрів Ради Європи № (78) 8 від 02.03.1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_132

3. Гудима Д. Деякі проблеми реалізації права на правову допомогу у кримінальному провадженні (у світлі європейських стандартів) / Д. Гудима

▪ Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

// Вісник Національної академії правових наук України. - 2014. - № 3. - С. 32-42.

4. Кейп Е., Наморадзе З. Ефективний захист у кримінальному процесі в країнах Східної Європи: Болгарія, Грузія, Литва, Молдова, Україна / Е. Кейп, З. Наморадзе. – К.: Міжнародний фонд «Відродження», 2012 – 516 с.

5. Рішення Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 року N 13-рп/2000 у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>

6. Головненков П. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия - Strafprozessordnung (StPO) - [Текст] : науч.-практич. комент. и пер. текста закона / Павел Головненков, Наталья Спица; со вступит. ст. проф. Уве Хелльмана. - Magdeburg: Universitätsverlag, 2012. - 404 с.

7. Гловацький І. Ю. Адвокатура зарубіжних країн. Англія. Німеччина. Франція [Текст] : навч.-практ. посібник / І. Ю. Гловацький. – К. : Атіка, 2007. – 588 с.

8. Уголовный процесс западных государств / Головки Л.В., Гуценко К.Ф., Филимонов Б.А.; Под ред.: Гуценко К.Ф. - М.: Зерцало-М, 2001. – 480 с.

Оверчук С. В.

▪ Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів

Статтю присвячено дослідженню проблем вибору захисника в країнах Європи, в тому числі і в Україні, в контексті дотримання вимог статті 6 § 3 (с) Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У статті проведено аналіз рішень Європейського суду з прав людини в яких визначені обмеження конвенційного права на вільний вибір захисника. На підставі досліджень судових прецедентів та законодавства європейських країн виявлені допустимі випадки обмеження цього права, зокрема: надання безоплатної правової допомоги; невідповідність кваліфікації захисника, що впливає на його здатність надати професійну, ефективну допомогу; встановлення монопольного статусу адвокатів (їх об'єднань) в окремих видах проваджень або окремих судах; визначення максимальної кількості захисників. Сформульовано й обґрунтовано пропозиції стосовно вдосконалення законодавства та юридичної практики щодо надання правової допомоги.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, судовий прецедент, вільний вибір захисника, безоплатна правова допомога, право на захист, адвокат.

Оверчук С. В.

Ограничение права выбора защитника в свете европейских стандартов

Статья посвящена исследованию проблем выбора защитника в странах Европы, в том числе и в Украине, в контексте соблюдения требований статьи 6 § 3 (с) Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. В статье проведен анализ решений Европейского суда по правам человека в которых определены ограничения

▪ Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

конвенционного права на свободный выбор защитника. На основании исследований судебных прецедентов и законодательства европейских стран обнаружены допустимые случаи ограничения этого права, в частности: предоставление бесплатной правовой помощи; несоответствие квалификации защитника, что влияет на его способность оказать профессиональную, эффективную помощь; установление монопольного статуса адвокатов (их объединений) в отдельных видах производств или отдельных судах; определение максимального количества защитников. Сформулированы и обоснованы предложения по совершенствованию законодательства и юридической практики по оказанию правовой помощи.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, судебный прецедент, свободный выбор защитника, бесплатная правовая помощь, право на защиту, адвокат

Overchuk S. V.

Restrictions on the right choice of counsel in light of European standards

The article is devoted to the problems of choice defender in Europe, including in Ukraine, in the context of the requirements of Article 6 § 3 (c) of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms. The article analyzes the European Court of Human Rights which identified limitations of conventional rights to free choice of counsel. Based on research of judicial precedents and legislation of European countries found cases of permissible limits of this right, including: legal aid; skills mismatch defender, affecting its ability to provide professional, effective assistance; establish monopolistic status of lawyers (and their associations) in certain types of proceedings or certain courts; determine the maximum number of defenders. Formulated and justified proposals on improvement of legislation and legal practice in the provision of legal aid.

-
- Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.

Key words: European Court of Human Rights, judicial precedent, free choice of lawyer, legal aid, the right to defense counsel

-
- Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16osvsys.pdf>.